

JAKOB RIGLER

LUČE (OLA 10)

1. INVENTAR

1.1. Vokalizem

1.11. Dolgi vokalizem

i:		u:
ie		uo
e:		o:
iε:		uɔ:
a:		

- 1.111. Vokala /i:/ in /u:/ nista izrazito dolga, izgovarjata se lahko tudi skrajšano, večinoma fakultativno, vendar v nekaterih pozicijah (zlasti pred zaporniki) pogosteje kot v drugih. Pri diftongih /ie/ in /uo/ sta e-jevski in o-jevski element bolj ozka kot /e:/ in /o:/.

1.12. Kratki vokalizem

Akcentuirani	Neakcentuirani
ɛ	i
ə	u
a	
e	e
	o
	a

- 1.121. /i/ in /ɛ/ sta nekoliko reducirana, včasih fakultativno že sovpadata z /ə/ (zlasti /ɛ/). Predakcentski /o/ lahko v nekaterih primerih (glej 2.12) alternira z /ə/. /u/ ima kot redko fakultativno varianto zelo ozek [ø]. /ə/ je temne barve (razen [ə] za palatalnimi glasovi, ki je fakultativna varianta k /i/).

1.2. Konzonantizem

1.21. Zvočniki

v	m
v'	m'
l	r
l'	n
j	n'

- 1.211. Palatalizirani zvočniki so zelo različno artikulirani; njihova palataliziranost je dobro slišna le pred zadnjimi vokali, drugod se lahko izgubi, zato v gradivu večkrat ni označena.
- 1.212. /v/ ni izrazit labiodental, ampak je neizrazito artikuliran in se približuje w-ju zlasti pred zadnjimi, deloma pa tudi pred prednjimi vokali.

1.22. Nezvočniki

p	b	f
p'	b' (f'?)	
t	d	
t'	d'	
c	s	z
(c' ?)	s'	z'
č	š	ž
k	g	x
k'	g'	x'

- 1.221. Za f' in c' v gradivu ni primerov.
- 1.222. Palatalizirani nezvočniki so lahko zelo različno artikulirani: njihova palataliziranost je lahko dobro slišna, pri /k' g' x'/ včasih skoraj kot [kj], [gj], [xj], drugič se lahko skoraj popolnoma izgubi. Zlasti pred prednjimi vokali, kjer je pozicijsko pogojena in torej redundantna, je le včasih opazna, zato v gradivu večkrat ni označena; večkrat pa se jo opazi v pozicijah, kjer je fonologizirana (v izglasju pri redkih primerih popolne redukcije, npr. 'ma:t' 'mati' proti 'ta:t' in pred u, ki je nastal po asimilaciji iz iu, npr. m'la:t'u 'mlatil' proti b'r'a:tu 'bratov').

1.3. Prozodija

- 1.31. Akcent ni vezan na določeno mesto v besedah.
- 1.32. Govor pozna kvantiteto (v akcentuiranih zlogih). Glede /i:/ in /u:/ glej 1.111.
- 1.33. Govor ne pozna tonemske akcentuacije.
- 1.34. Iz povedanega sledi, da inventar prozodemov vsebuje dva akcenta ('V:, 'V) in neakcentuirano kračino (V).

2. DISTRIBUCIJA

2.1. Vokalizem

- 2.11. Dolgi vokali nastopajo le pod akcentom, in sicer v vseh pozicijah, le /u:/ ne nastopa v izglasju in pri večzložnicah ni primerov za /je u:/ v izglasju. Razen tega ni primerov z /je/ pred istozložnim /j/.

- 2.12. Predakcentski /o/, kadar ni po izvoru iz ou in ki nastopa zlasti v predlogih in predponah, fakultativno alternira z /ə/ (obratno ne nastopa k vsakemu predakcentskemu o varianta o). (Primere glej pod 3.122.)
- 2.121. Za /a/ za konzonanti /č ž š j l' n'/ in za /e/ v poziciji za /r/ nastopa pri nekaterih informatorjih varianta [a], medtem ko imajo drugi informatorji v tej poziciji lahko /e/ ali /a/ — 'kuoža~'kuoža~'kuože (N. sg.), 'kuože (G. sg.), 's'i:stra (N. sg.), 's'i:stre~'s'i:strə~'s'i:stra (G. sg.).
- 2.122. Za akcentuirani /ə/ pred /r/ nastopa kot varianta tudi /a/ — 'kərt in 'kart.
- 2.123. Če je konzonantska skupina lahko izgovorljiva, včasih alternira neakcentuirani /ə/ sli /i/ z Q; ob zvočnikih pa se pojavlja namesto /ə/ ali /i/ ali včasih tudi namesto /a/ za zvočnikom navadno /ə/ pred zvočnikom — kə'ri:tə~k'r'i:tə 'korito', dər'ži:na 'družina', mrač'ni:k~mərč'ni:k 'mračnik, netopir'.

2.2. Konzonantizem

2.21. Zvočniki

- /v/ nastopa kot [v], ki se približuje [w] (glej 1.212), pred vokali, medtem ko ima ne pred vokalom varianto [u], ki lahko, kadar ni za vokalom, alternira z [u] — 'vi:nə, zd'ra:uje, u'sa:k.
- /v'/ nastopa v gradivu le pred vokali (in ne v predakcentskih zlogih); kako bi se obnašal v primeru popolne redukcije vokala za njim (ko bi prišel v pozicijo, kjer ima /v/ varianto [u]), po gradivu ni mogoče ugotoviti.
- /j/ ima ne pred vokalom varianto [i], razen tega že sam [j] ni izrazito spirantičen.
- /l/ je pred neprednjimi vokali malo velariziran (v gradivu to ni posebej označevano).
- /n/ ima pred velari varianto [ŋ].
- /n'/ ima za vokalom (zlasti za zadnjim vokalom na koncu zloga) včasih fakultativno varianto [ɪn'].

2.211. Glede jakosti palatalizirnosti v posameznih pozicijah glej 1.211.

2.22. Nezvočniki

- 2.221. Po zveničnosti se nezvočniki prilagajajo sledečemu nezvočniku.
- 2.222. Zvenični nezvočniki ne nastopajo v izglasju, ampak imajo tam svoje nezvenične pare.
- 2.223. Palatalizirani nezvočniki nastopajo le v poakcentski poziciji, v akcentuirani poziciji pa le pred kratkim /e/. V gradivu ni primerov s palataliziranimi nezvočniki pred nepalataliziranimi nezvočniki. Pred prednjimi vokali je opozicija palatalizirani : nepalataliziranim nezvočnikom neutralizirana. Glede jakosti palatalizirnosti glej 1.222.
- 2.23. Podvojeni konzonanti (ki nastopijo zaradi vokalne redukcije in na morfemski mejti) se lahko izgovarjajo podaljšano — 's:i:stri 's sestro'.

2.3. Prozodija

- 2.31. Akcent praviloma ne nastopa na kratkem zadnjem zlogu večzložnic; izjema so včasih prefigirane besede — pre'let. Drugih omejitev glede akcentskega mesta ni.
- 2.32. Dolgi vokali nastopajo le pod akcentom. Distribucija dolgih in kratkih vokalov glede na mesto v besedi ni omejena.

3. IZVOR

3.1. Vokalizem

3.11. Dolgi vokalizem

- i: ← i: — 'zi:ma, 'si:n
 ← akcentuiranega i v predzadnjem zlogu — 'li:pa
 ← neakcentuiranega i v nezadnjem zlogu, če je bil pred njim kratek akcent — jo'ži:na 'južina'
- u: ← u: — k'l'u:č
 ← akcentuiranega u v predzadnjem zlogu — 'bu:kou
- ie ← ē: — 'piest, 'pietok
 ← akcentuiranega ē v predzadnjem zlogu (včasih tudi sploh v nezadnjih, glej 3.312 in 3.321) — 'dietelete
 ← akcentuiranega e v predzadnjem zlogu (včasih tudi sploh v nezadnjih) — 'niesu, 'ziele
 ← akcentuiranega ē v predzadnjem zlogu — sm'rješka
 ← ē: v poziciji pred r — z'vier
 ← ē: — 'dien
 ← akcentuiranega ē v predzadnjem zlogu — u'zijemem
 ← neakcentuiranega e, ē (za ē v gradivu ni primerov) v nezadnjem zlogu, če je bil pred njim kratek akcent — k'sielə 'kiselo, kislo'
- uo ← akcentuiranega o v predzadnjem zlogu (včasih tudi sploh v nezadnjih, glej 3.312 in 3.321) — 'xuodi
 ← o: ali o: v poziciji pred istozložnim /j/ — 'muoj, z mə'nuoj
 ← včasih u: (oz. akcentuiranega u v predzadnjem zlogu) v poziciji pred istozložnim r — 'tuorska 're:pa
 ← neakcentuiranega o (za o: v gradivu ni primerov) v nezadnjem zlogu, če je bil pred njim kratek akcent — ja'guoda, bə'kuoja 'bukovica, bukev'
- e: ← e: — 'pe:č
 ← ē: — 'le:s, z've:zda
 ← ē: ali akcentuiranega ē + istozložnega j — š'te:te 'štejte', 'je: 'jej'
 ← akcentuiranega istozložnega aj — 'de: 'daj, z'de: 'zdaj, 'ce:t, 'cajt, 'me:xən 'majhen'

- o: ← o: — 'no:s
 ← q: — 'mo:š, 'go:bac
 ← akcentuiranega q v predzadnjem zlogu — 'go:ba
 ← ɔ: — vo:k
 ← akcentuiranega ɔ v predzadnjih zlogih in najbrž tudi v ostalih zlogih, če ni analogičen — 'do:ga, 'do:k, 'po:n
 ← istozložnih akcentuiranih o+w, o+l, o:+w, o:+l in tudi iz skupin o+w, o+l, če sta prišli pod akcent po premiku akcenta proti začetku — da'mo: 'domov', s'to: 'stol', 'po: 'pol', 'o:ca 'ovca'
 ← akcentuiranega istozložnega a+w v zadnjih zlogih (za ostale nepredzadnje ni primerov), če je skupina a+w prišla pod akcent po poznam premiku akcenta proti začetku besede, izjemoma tudi zaradi skrajšanja diftonga iz a:+w oz. a+w v predzadnjem zlogu — zd'ro: 'zdrav', 'ro:nə 'ravno', m'ro:le 'mravlja'
- ɛ: ← e, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga — 'žiɛ:na
 ← akcentuiranih e, ɛ, ě v edinem besednjem zlogu — c'v̄iɛ:k, x'r̄iɛ:n
 ← e, ɛ, ě, ki so prišli pod akcent po premiku izglasnega cirkumfleksa za zlog proti začetku besede (z izjemo nekaj primerov, kjer je ě) — 'm̄iɛ:sə, 't̄iɛ:stə
 ← ě, ě, ki sta prišla pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga, če se akcent ni premaknil, ko sta bila ě in ě še dolga — g'r̄iɛ:da
- ɔ: ← o, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga — 'n̄ɔ:ga
 ← akcentuiranih o, q v edinem besednjem zlogu — 'p̄uɔ:t, k'r̄uɔ:p
 ← o, q, ki sta prišla pod akcent po premiku izglasnega cirkumfleksa za zlog proti začetku besede (z izjemo nekaj primerov, kjer je ɔ) — 'k̄uɔ:lə
 ← q, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga, če se akcent ni premaknil, ko je bil q še dolg — 'm̄ɔ:ski
- a: ← a: — 'ka:šl'am
 ← akcentuiranega a v predzadnjem zlogu — k'ra:va
 ← glasov, ki bi sicer dali /iɛ/ (glej pri /iɛ/) pred istozložnim /j/ — 'ža:jn 'žejen', 'pa:js'ji 'pasji' (j verjetno prehodni)

3.12. Kratki vokalizem

3.121. Akcentuirani kratki vokalizem

Tu so povsod izvzeti akcentuirani vokali v predzadnjih (včasih sploh nezadnjih, glej 3.321) zlogih iz izhodiščnega sistema (to pri posameznih vokalih ni posebej navedeno), ki so prešli v dolgi vokalizem.

- ɛ ← i — 'n'ěč, 'n'ěxče 'nihče'
 e ← ə — 'děš, 'těmən
 ← u — š'tə 'tu, tukaj', 'səxə 'suho'
 ← izglasnega -o in -q — g'nə 'dno', 'sə
 ← ɔ: in ɔ skupaj z /r/ (ə+r) kot varianta nekaterih informatorjev (pri drugih a+r) — 'kərt

← e, ě, ę, q (verjetno tudi o, a ni primerov) v posameznih primerih, če so pozno prišli pod akcent — 'dəbeū' 'debel', 'ləpə' 'lepo', 'məkek, 'rəka' 'roka'

a ← a — b'rat

← o v posameznih primerih po akanju — k'lancič 'klobčič', k'lavos (poleg k'ləvəs) 'kolovoz'

← ę: in ę skupaj z /r/ (a+r) kot varianta nekaterih informatorjev (pri drugih ə+r) — 'kart'

3.122. Neakcentuirani kratki vokalizem

i ← i — ži'vi:, 'parsi, "ɔ:či

← u, q, ə v poziciji za palatalnim konzonantom — 'lu:kn'i 'luknjo', pon'de:lik

← q+j v I. sg. a-jevske sklanjatve — sk'ra:vi (iz s kravo + j)

u ← vzglasnega u- — u'še:se

← vzglasnega o- (ostane tudi v prefigirani obliki) — zu'ra:u

← izglasnega ə+v in ə+1 — 'martu 'mrtev', 'tuopu 'topel'

← izglasnega o+v v G. pl. — 'si:nu

← izglasnega v ali l v poziciji za r — 'čeru 'črv'

← izglasnega i+1 (verjetno tudi i+v, a v gradivu ni primerov) s palataliziranjem predhodnega konzonanta kot fakultativna varianta poleg običajnejšega iŋ — m'la:t'u poleg m'la:tiŋ

Glede u kot variante k /v/ glej 2.21

ə ← ə — 'pe:sək, d'rə:ben

← u — zgə:bi:, 'k'ə:žəx, jə'ži:na

← izglasnega -o in -q — 'ži:tə, 'o:cə 'ovco'

← predakcentskega o in q (poleg možne redkejše fakultativne variante o, glej 2.12 in tu pri /o/) — kə'ri:ta 'korito', sə'sjet (v lažje izgovorljivih konzonantskih skupinah je možna v glavnem fakultativno tudi popolna redukcija — k'ri:tə 'korito')

← ę skupaj z /r/ (ə+r) — kər'tuo:jnica 'krtina'

← v samostalniških sklonskih končnicah -om, -am (poleg redke variante -am) — 'ra:kəm, k'ra:vəm

Glede ə kot možne fakultativne variante k i glej 1.121.

e ← e, ę, ě

← a za palatalnim konzonantom kot varianta nekaterih informatorjev (glej 2.121) — štjorkle, s'vi:n'e, p'l'uče, 'go:še 'gošča', m'rježe

← istozložnega a+j (v izglasju le fakultativno poleg -ej, ki je iz izglasja lahko analogičen tudi v internih zlogih) — u'čiere, 'ši:ve poleg 'ši:vej, p'la:čej, p'la:čejte (primerov, ko bi izglasje ne moglo vplivati, ni v gradivu, prim. pa paralelno pri /o/)

← navadno namesto ə v privedniškem sufiksu -ek — 'tən'ek (redko 'tənək)

- o ← istozložnih o+v, o+l, a+v, a+l (v izglasju le fakultativno poleg -ou (-o^u) in redkeje celo -au, ki je iz izglasja lahko analogičen tudi v internih zlogih) — bro'ni:ca 'borovnica', 'la:stoka, mro'li:še 'mravljišče', 'dielo in 'dielou 'delal', b'ra:toū, b'ra:toūski
 - ← predakcentskega o kot redka fakultativna varianta (zlasti še v predlogih in predponah) poleg /ə/ oz. v vzglasju /u/ — pokə:pa: 'pokopa', do'ji:, ob'le:če
 - ← o pred raznozložnim /v/ v poakcentskih zlogih kot redkejša fakultativna varianta poleg /a/ — 'ja:lova
 - ← poakcentskega neizglasnega o, q v posameznih primerih — k'lavos 'kolovoz', 'ži:ε:lot
- a ← a
- ← poakcentskega neizglasnega o, q v večini primerov — p'ra:prat, 'vesak, "və:trak
 - ← e, ε, ē v poziciji za r kot varianta nekaterih informatorjev (glej 2.121) — 'si:stra 'sestre', ra'pi:še (iz repišče) 'krompirišče', ura'ti:ε:nə
 - ← predakcentskega o v posameznih primerih (ki se precej ujemajo s primeri neregularnega akanja v drugih dialektih) — da'mo: 'domov', ka'rū:za, gla'bū:čən 'golobučen, plešast', pa're:slə 'povreslo'

- 3.123. Zaradi raznih morfoloških izenačevanj in analogij ali neregularnih razvojev pridejo v posameznih oblikah ali posameznih besedah lahko tudi drugi glasovi namesto pričakovanih, npr. -ex v lokativu pl. a-jevske sklanjatve ipd.

3.2. Konzonantizem

3.21. Zvočniki

Zvočniki /j r m n/ so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem sistemu, poleg tega pa:

- v ← w
← l, če ni bil pred vokalom ali j
- j ← poakcentskega wi, če ga analogija ni ohranila — ku'kujojca 'kukovica, kukavica', bə'zujine 'bezgovinje, bezeg'
- l ← l pred vokalom ali j
← primarne skupine tl, dl, razen v opisnem deležniku, kjer je skupina ohranjena, le t je analogično zamenjan z d — 'vi:le, 'ši:lə; 'pa:dla, p'li:ε:dli, po'mi:ε:dla
- l' ← ī
- n' ← ñ

Palatalizirani zvočniki /v' l' m' n'/ so nastali tudi iz ustreznih nepalataliziranih glasov izhodiščnega sistema v poakcentskih zlogih pred prednjim vokalom in v kratkem akcentuiranem pred i (sedanjim /ɛ/) — 'ži:v'et, uz'di:gn'u 'vzdignil', 'n'ěxče 'nihče'.

Glede palataliziranosti glej še 1.211.

3.22. Nezvočniki

Nezvočniki so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem sistemu, poleg tega pa:

č ← ţ

š ← šč

k ← tj v primerih, ko skupina tj ni bila analogično vzdrževana — 'ke:dən 'teden', t'rieki 'tretji'

g ← d v poziciji pred n, če d ni bil analogično vzdrževan — g'nə 'dno', g'na:r 'denar'

x ← k, g pred t ali k — 'no:xt, 'məkka 'mehka' (poleg 'məkek)

Palatalizirani nezvočniki so iz ustreznih nepalataliziranih glasov izhodiščnega sistema v poakcentskih zlogih pred prednjim vokalom in v kratkem akcentuiranem pred i (sedanjim /ɛ/) — po'mi:č:d'əm, 'm'la:t'u 'mlatil', 'ma:t' 'mati'.

Glede palataliziranosti glej še 1.222.

Zveneči nezvočniki so nastali tudi iz nezvenečih po asimilaciji na sledeče zveneče nezvočnike, nezveneči pa iz zvenečih z ustrezeno asimilacijo na sledeče nezveneče in v izglasju.

3.3. Prozodija

- 3.31. Akcentsko mesto je kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami:
 - 3.311. Akcentuirani so zlogi, ki so bili pred akcentuiranimi kratkimi zadnjimi zlogi — 'ži:na, "u:otrak 'otrok', 'məgra'.
 - 3.312. Akcentuirani so praviloma nezadnji zlogi, ki so bili za akcentuiranimi kratkimi zlogi (tj. za skrajšanim starim akutom, če je bil bolj proti začetku od predzadnjega zloga) — ja'guđa, ja'ži:na 'južina', bə'kuočica 'bukovica, bukev' (v posameznih primerih je akcent podaljšan na prvotnem mestu — 'dietetle').
 - 3.313. Akcentuirani so zlogi, ki so bili pred dolgim cirkumflektiranim izglasnim vokalom — 'n'č:bə 'nebo', 'ləpə 'lepo'.
- 3.32. Kvantiteta je kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami:
 - 3.321. Dolgi so vokali, ki so bili akcentuirani kratki v predzadnjih (v posameznih primerih sploh nezadnjih, glej še 3.312) zlogih — 'lietə, 'nuosim'.
 - 3.322. Dolgi so vokali, ki so prišli pod akcent po točki 3.312 (po premiku kratkega akuta naprej).
 - 3.323. Dolgi so e-jevski in o-jevski vokali (razen izglasnih o-jevskih, ki so dali ə), ki so bili akcentuirani kratki v edinem besednem zlogu — x'r'i:ə:n, 'k'ü:ə:š'.
 - 3.324. Dolgi so vokali z izjemo ə (in posameznih izjemnih primerov, ko gre za pozen akcentski premik), ki so postali akcentuirani po premiku akcenta s kratkega zadnjega zloga (glej 3.311).
 - 3.325. Dolgi so e-jevski in o-jevski vokali (razen posameznih izjemnih primerov, ko je sedanji refleks ə), ki so postali akcentuirani po premiku izglasnega cirkumfleksa (glej 3.313).
 - 3.326. Kratki so izglasni vokali, s katerih se je cirkumfleks premaknil proti začetku (glej 3.313).

3.4. Izguba glasov

- 3.41. Vokalna redukcija ni močna, zato prihaja do izgube glasov razmeroma redko. Večinoma je izguba le fakultativna v lažje izgovorljivih konzonantskih skupinah. Izgubijo se lahko i, u, ə in o, zlasti ob zvočnikih pa tudi drugi vokali. Prim. še 2.123.
- 3.42. Konzonanti se izgubljujo le izjemoma v posameznih primerih; za skupine tl, dl, šč pa primerjaj 3.21 pri /l/ in 3.22 pri /š/.